

Reho Ramčilović

PODMETNUTO BILJEŽE

Bilježe – jednostavna riječ, a ima tako jako, duboko značenje, da ako se ne shvati ozbiljno, često i života košta. Pa čik, djevojko, primi neko bilježe ako smiješ, pa i u šali! E, bogme će ti zubi trnuti, a duša patiti! A mnogo se priča ispredalo i događaja desilo u našem kraju zbog bilježa.

U bihorskom selu Radmanci, nezapaženo kao cvijet u livadi, stasa Fetija Avdulova u pravu djevojku. Mlada, naočita, zdrava i bujna kao rascvjetalo majsko proljeće, da je se ne možeš nagledati. Koliko li je samo bihorskih bečara za njom uzdisalo, koliko njih je maštalo da bude samo njihova cvjetna, raskošna bašta, iz koje će upijati opojne mirise i u njenoj ljepoti uživati.

Zapade Fetija u oči i Ibbru Latifovom iz Petnjice. Vidio je jednom dok je sa majkom na petnjičkoj pijaci prodavala ovce. Otac joj je privremeno radio u Njemačkoj, pa je lijepa Fetija morala pomagati majci u kućnim poslovima, pa i pri prodaji mala na pijaci.

Obilazio Ibbru oko Fetije dosta stidljivo, ali uporno, tobož pitajući pošto su ovce i gdje su ovako dobro izimile. Majka Fetijina kratko kaza cijenu i mjesto odakle su, no Ibbru više baca pogled prema djevojci, negoli k ovcama. Vidje to majka Nemka, pa mu ljutito reče: „Prođi se, momče, nas! Vidim ja kud ti gledaš i za šta pitaš!”

Ibbru malo zastade, pa ode ošamućen i posramljen, a u sebi promrmlja: „E, biće moja ili se ni ženiti neću!”

Fetija i Nemka ubrzo nađoše pravog mušteriju, prodadoše ovce i krenuše natrag u Radmance. Usput, pita majka kćerku: „Vidje l' ti onog momka, da ga ti ne begenisa?”

Fetija brzo odgovori: „E, ne vala, majko, ne brini slobodno!”

„Dobro je kćeri,” reče Nemka, „i meni je sad lakše... I ne bješe, vala, neki momak...”

A lijepa djevojka iz Radmanaca misli samo na Fehima iz Lagatora; zagledala se u njega još od prošlog Lađevca. Krije tajnu i gaji nadu da će se njen san ostvariti. Kad joj se otac vrati iz Njemačke, Fehim će doći, odmah je zaprositi i gotova stvar.

Ibro se odavno vratio svojoj kući zamišljen. Ne izdrža drugo, no upita svoje za Fetijinu familiju.

Objasniše mu da je to dobra porodica, a u njemu se još više razbukta želja za lijepom Radmančankom. Danima je Ibro smišljao kako da prevari Fetiju i na koji način da je oženi. Sjeti se da mu tetka po majci, Saliha, živi u komšiluku djevojke, pa brže bolje pođe njoj u goste. Ispriča joj kakve ima namjere. Saliha mu zbunjena odgovori:

„Vidjeću šta mogu da pomognem, no strah me da se to ne saznade, pa neće biti vajde. Znam, Ibro, da je prose mnogi viđeni i bogati momci, ali ona neće ni da čuje, galiba se ona u nekog zagledala i samo čeka priliku.”

Ibro izvadi iz džepa mindilj, bijel kao sa gore snijeg, i na njemu izvezena dva slova: IF. Zamoli tetku da pokuša da prevari djevojku i da joj da mindilj za bilježe.

Sjutradan, pošto se uvjerala da je Fetija sama u kući, Saliha dođe na kahvu. Ispriča joj natenane sve o Ibru, hvalila ga i što jeste i što nije, te da bi bila srećna ako ga ona uzme:

„Petnjica je ravna k'o tepsija, zemlja plodna i to je dobra prilika da se udaš za njega!”

Pametna i uštivna, Fetija sasluša dobro strinu, pa joj kratko odgovori:

„Neee, neću da se udajem!”

Ode Saliha kući, a Ibro se pojavi pred njenim vratima. Što sjede, priupita tetku je li viđala djevojku, ima li što novo? Saliha mu sve ispriča detaljno, on se uzjoguni, oneveseli. Tetka ga sokoli: „Ne sjekiraj se toliko, biće djevojaka, nije ona jedna na svijetu.” Ibro samo puši cigaru na cigaru, dok sobu ne napuni dima. Opet se obrati tetki:

„Još ovo ću te zamoliti da mi učiniš, a ti znaš da te volim k'o majku...”

- Šta? – priupita Saliha.

- Uzmi ovaj mindilj, poturi ga negdje u njenu spremu, zapamti dobro gdje ćeš ga umetnuti i ti više nemaš brige.

- Kako, Ibro, kako, sine, to da učinim, a ona me poštuje k'o svoju majku?

- Znam, tetka, no ja sam ti preči, mi smo krv!

Na ove riječi raznježi se Saliha, uze bilježe da podmetne i ne

pomisli gdje će joj duša. Kroz neki dan, pođe Saliha kod Avdulovih da kahveniše, a u njedrima sakrila mindilj. Fetija, ne pomišljajući da Saliha može biti tako zla, dok se kahva hladila, trknu da donese vode sa izvora iza kuće. Saliha iskoristi priliku, brzo upade u djevojačku sobu, pa u ćilim zvani *perunika* duboko zavuče mindilj. Ćilim je Fetija izatkala za spremu. Vrti se Saliha u primaću sobu, odahnu čekajući Fetiju, a tad uđe i Nemka u kuću, pošto je namirila oko stoke. Ispričaše se o svemu, šta se događa po selu, kako joj jetrva živi bez Avdula i drugo, pa se sva zadovoljna vrati svojoj kući. Pred očima joj šatri lik Fetije, koja je anđeoskog lica, bijelog kao behar, crne joj oči kao najzrelije aršlame, kosa joj bujna i raspuštena po ramenu, a pramenovi padaju do ispod pasa. Pa, ko može odoljeti takvoj ljepoti!

Poslije mirisnog i bujnog proljeća, ušunja se toplo ljeto u bihorski kraj, a u to vrijeme stiže i Avdul iz Njemačke, sav srećan što će biti zajedno sa svojom familijom.

No, ni odmorio se dobro nije, počeo se najavljivati prosci, traže mu njegovu mezimicu. Tih dana se spremao i Fehim iz Lagatora da pošalje prosce. Ali, često nije kako je rečeno, već kako je suđeno.

Nenajavljeno, prvi četvrtak koji dođe po dolasku Avdulovom, lbro iz Petnjice posla dvanaest prosaca i oca Latifa u Radmance da prose djevojku. Ljudski ih Avdul primi, onako kako dolikuje obrazitom čovjeku i običaju gornjobihorskom.

Nakon uvodnog, uobičajenog pitanja o zdravlju i nakon popijene kahve, glavni prosac po ustaljenom redu započe zvaničnu prosidbu. Hvale prosci momka lbra i njegovu Petnjicu, pomislio bi čovjek, koji prvi put to sluša, da boljeg mjesta, boljih ljudi i momka nema u cijeloj državi.

Svu dalju priču i prosidbu prekinu Avdul riječima: „Sve vi vjerujem što ste ispričali, no čini mi se da je moja kćerka još mlada za udaju, tek joj je osamnaest godina. Mada, ako ona htjedne i momak joj se sviđa, ja joj neću stati na put.”

Zažagoriše prosci: „Hvala ti, dobri domaćine, samo neka je neka od žena pita, pa da znamo na čemu smo.” Majka i strina popričaše sa Fetijom, a ona kratko odgovori: „Ne!”

Prosci dobiše odgovor da djevojka neće da se udaje, momku ne nalazi mahanu, al' neka se ženi sa drugom. Nastade muk, tajac, poviše prosci glave, a posebno Latif. Ucrnje mu se lice, a kroz glavu

mu prodoše razne misli. Na kraju skupi hrabrost, podiže glavu, pa se obrati skupu: „Čujte me ljudi i ti Avdule, ja ovo što ću reći nijesam nikom još kazao, ali sva prilika sada moram.“

Viknu glavni prosac: „A šta je to, a da mi ne znamo? Ovoliko si nas okupio, reci, makar i glave letjele!“ Čudno zatreperi u vazduhu. Neizvjesnost je, napetost, izgleda da će se nešto strašno desiti, čini se da će se sva kuća stropoštati. Čuje se otpuhivanje, šmrkanje, ali jasna glasa nema. Zanimemilo se. Žene u drugoj sobi lome ruke, uzdišu, a najviše Fetija. Ona nešto predosjeća, lubina joj hladna, a srce hoće da iskoči iz bujnih njedara. Odjednom ču se glas: „Ljudi, ja vas bez dobrog razloga i povoda nijesam u ovoj kući okupio; a tebe, Avdule, biće možda neprijatno, ali čuj - tvoja kćerka ima bilježe od mog sina.“

Kad ovu novost čuše prosci, graknuše kao djeca, a domaćinu toliko bi teško da se zadugo nije s mjesta pomjerio. U čudu se nađe, jer nije se nadao ovo od svoje kćerke.

Glavni prosac osjeća Avdulov bijes i nelagodnost, pa, da bi ga malo povratio u stvarnost, hrabri ga, ubjeđuje da to nije ništa što djevojka ima bilježe od momka. Nije, veli, ni prva, a neće biti ni posljednja koja krije tajne djevojačke. Na poslijetku, ljut kao ris, Avdul presječe svu tu lakrdiju riječima: „Ljudi, ako dokažete da je kod moje Fetije pravo bilježe, da nije podvala, odmah vam je poklanjam. U suprotnom, ili će moja glava poletjeti s ramena ili vaše, tvrdu vam riječ dajem!“

Nemade kud dalje Latif, pa opisa u detalje da je bilježe mindilj i na njemu izvezana slova IF što su inicijali Ibro – Fetija. Mindilj je sakriven u nekom ćilimu kojeg je djevojka spremila za udaju. Skoči otac Avdul, za njim mu žena Nemka, tu se kao slučajno nađe i Saliha, raširiše ćilim, a iz njega ispade mindilj sa dva slova - IF.

U tom trenutku, roditelji bi voliji da su našli bombu, no to bilježe; radije bi se ubili i prekratili sve ove muke, jer su tako čvrsto vjerovali svojoj mezimici, a sad ovako...

No, obraz je obraz, tu nema pogovora. Iznese Avdul pred prosce mindilj i kratko im saopšti: „Ja vam ovog trenutka dajem kćer Fetiju za sina Latifova.“

Ucviljenoj Fetiji niko se više ni ne obraća, a ona samo plače, jeca i govori: „Ovo je laž, ovo je podmetnuto bilježe, ja njega neću!“

No, nju niko više i ne sluša šta to govori.

Skočiše prosci na noge, izljubiše se sa domaćinom, zapucaše levori, koji objaviše da je djevojka isprošena, nasto žagor, čestitanja, veselje – hairli, hairli – neka je sa srećom!

U srce povrijeđena i uvrijeđena, Fetija se zbila negdje u ćošku kućnog strijema, lomi ruke, čupa kosu, plače, ne može da dođe k sebi, čudeći se šta je ovo snađe. Pita samu sebe ko joj ovo podvali, ko podmetnu, baš u ćilim lažno bilježe, a da ona, futa, za to ništa nije znala.

Proklinje osobu koja joj ovo podmetnu, a u sebi misli: „E, neću, vala, poći za Ibra, prije ću u crnu zemlju...”

Pošto prosci ispiše šerbet i slatku kahvu u znak novog prijateljstva, ugovoriše svadbu za dvije hefte, dok je Avdul još na odmoru, pa se pjevajući vratiše Ibrovoj kući u Petnjicu. Radmance odlijegaše od pjesme prosaca i vesele galame.

Veselje je trajalo cijelu noć u Latifovoj kući, a kako i neće kad su isprosilili najljepšu u ovom kraju. U Avdulovoj kući zavlada neka nevjerica, tuga i očaj, prije bi se reklo da je neko umro nego da je djevojka isprošena. Saliha sve to posmatra iz prikrajka, donekle nervozna, no i srećna što je uspjela da oženi Ibra, što je podmetnuto bilježe postalo sada pravo i stvarno.

Fetija nema snage da bilo šta progovori, roni suze niz obraze i razmišlja šta da preduzme, kako da pogleda roditelje u oči? A šta će sutra kad sretne Fehima iz Lagatora, kako da njega pogleda u oči?

Dugo je lijepa, umilna i odvažna Radmančanka smišljala kako da prekrati svoje patnje i boli. Danju je samo ćutala, noću plakala, kao da je napušteno siročče.

Za dvije hefte, Fetija je prosto nestala, iskopnjela, kao u proljeću snijeg.

Ukućani uočavaju da je propala, učiljila, a kako i neće kad ništa ne jede, ne pije. Oni neće da je pitaju nizašta, ljuti su na nju, ne dozvoljava im ponos da joj se obrate, jer je grešnica.

Brzo prohujaše dani od prosidbe do ugovorene svadbe, kao dlan od dlan. Stigoše u sam akšam kanađije iz Petnjice po starom bošnjačkom običaju, doniješe od Ibra ugovorene darove i veliko zlato za nevjestu. Žene koje sve to posmatrahu, glasno već govorahu: „Jes’ se junak potrošio, beli nije dao obraz, a bogme ima i zašta, jer će od sutra njegovu kuću krasiti najljepša djevojka.”

Sve ovo ne interesuje uciviljenu Fetiju, njoj misli hrle u sasvim

drugom pravcu i samo ona zna šta je odlučila.

Povratiše se kanađije Ibrovoj kući, veoma zadovoljni gostoprimstvom gazde Avdula i ostalih prijatelja. Cijelu noć se igralo, pjevalo i dogovaralo za sjutradan kada će svatovi poći put Radmanaca. Ljeto puklo svom žestinom, priroda bujna i zelena, bašte ukrašene raznim cvijećem i mirisnim plodovima. Trešnje uzrele, rumene kao što su bile usne Fetijine, sočne i slatke, a ptice pjevaju svoje umilne pjesme kao da se i one spremaju da se sutra pridruže Ibrovim svatovima i tom velikom veselju. Duboka tamna noć, konačno se uvuče u krošnje drveća, i poleže po njivama. Ništa se ne vidi, ne čuje, selo utonulo u dubok san. Malo kasnije zapljušti jaka kiša i iznenadi sviju koji su očekivali lijep i sunčan dan. Noć brzo proletje, osvanu tmurno, maglovito i kišno jutro - prije bi se reklo da je pozna jesen.

Majka Nemka ustala još od devet zora, smiruje po kući, možda ni spavala nije, pa pravo k Fetinijoj sobi da je probudi, obiđe i još jednom posavjetuje kako se valja ponašati kad ode u novi dom. Zakuca na vrata tiho, bojažljivo, jedva čujnim glasom: „Feljo, kćeri, ustaj vrijeme je.“ Iz unutrašnjosti sobe ne bi nikakvoga odgovora, ništa se ne ču. Nemka još jačim glasom: „Feljo, Fetija, jesi li budna? Ustani, blago majci za tebe, da se spremaš na hairli put!“ Opet tišina, ništa se ne čuje iz sobe, a majka zadrhta, srce joj zalupa, nešto predosjeti, pa sva preplašena upade u sobu.

Nasred sobe Fetija leži, lice joj blijedo, oči poluotvorene i mutne. Majka je zovnu još jačim glasom: „Feljo, sine, probudi se, sad će narod nagrnuti, uskoro će i tvoji svatovi, čuje se muzika... Petnjica odliježe...“ Priđe Nemka Fetiji, nježno je pomilova, zagleda, a lice joj hladno kao planinska stijena. Okrenu joj glavu, malo podiže, a iz usta djevojke poteče nekakva plava tekućina.

Shvati majka da joj se kćer otrovala, pa zakuka iz sveg glasa: „Kuku meni zadovijek! Ovamo te se, ko me čuje - nama se Fetija noćas otrovala!“ Uletješe ukućani i drugi prispjeli gosti, nastala plač, kuknjava, rekao bi čovjek da ih neko dere. Malo kasnije pod njom nađoše i pismo u kojem piše:

„Dragi moji,

Oprostite, halalite mi što sam ovo učinjela, morala sam, velika mi je nepravda i podvala namještena. Bilježe mi je podmetnuto, ja ga

nijesam nikad ni vidjela, niti primila, niti u mom ćilimu sakrila. Neka Allah dragi kazni onog koji mi je ovo poturio. Žao mi je što sam vas ucviljila, ožalostila, što se danas nećete veseliti mojoj svadbi. Moja duša i srce nijesu dozvolili da pođem momku kojem nijesam ni bila obećana.

Svatove mi dočekajte i sa moje dženaze ispratite kako dolikuje. Halalite, voli vas vaša Fetija, koja će vas uvijek voljeti i sresti, nadam se mnogo kasnije, na ahiretu i uvesti u dženetske ljepote“.

Dugo se kasnije pričalo o ovom tragičnom događaju, o dženazi Fetijinoj, o prisustvu silnoga naroda, što se do sada nije zapamtilo u ovom kraju, a svi su, bar tako pričaju, plakali, jecali kao da su bili najbliži rod ponosne Radmančanke.

Proklinjao je narod onog što bi sebet smrti mlade djevojke, a njoj su željeli da bude najljepša u dženetu i da joj duša nađe smiraj na onom svijetu.

Na grobu Fetijinom i sada o proljeću procvjetaju dvije crvene, mirisne ruže i jedan plavi cvijet iznad njih. Uvjereni su mještani da simbolizuju dvoje mladih, zaljubljene koje je smrt rastavila, a plavi cvijet je plavi kamen - otrov kojim se djevojka otrovala.